بەرەی

هەقە بەرەیەکی نیشتمانین وەکوو لە نووسراوی ئایینو باوەڕ لەکوردستاندا بۆ یەکەم جار دەربارەی ئەم کۆمەڵە نیشتمان پەروەرە دواوم بەمەبەستی لێکۆڵینەوەی کۆمەڵایەتی وەك سەرەتایەك بۆ چوونە ناو باسێکی فراوانەوە لەم دەروازەیەوە ، بنەماکەی ئەگەڕێتەوە بۆساڵانی 45 ـ 946 کە لەخوێندنگەی قەرەچەتانەوە بەفێرکاری گوێزرامەوە بۆ خوێندەنگەی ئەبابەیلێ لەهەڵەبجە، تووشی بەڕێز مامە ڕەزای سەرۆکی بەرەی هەقە بووم ، لەو سەردەمەدا گرنگی کۆمەڵەی مەهاباد ، دابووی لەم دیو ، بەوبۆنەیەوە دۆستایەتیو ئاشنایەتییەك پەیدابوو .

ڕۆژگار هاتو ڕۆیی لەمەهاباد ، شیخ حەمە ئەمین مەلحەم دیو ئەیزانی کە ئاشنای بەڕێز مامەرەزام ، پێشەوا قازی موحەممەد دلوای ڕاپۆرتێکی لێکردم دەربارەی بەرەی هەقە . بەرێدانی بەڕێز مامەرەزاو زانیاری حەمە ئەمین مەلحەم ڕاپۆرتەکە پێشکەش کراو کەوتە دەست خاوەرناسانی سوڤیەتی،دوای کەوتنی مەهاباد لانەوازی بردمی بۆ مەڵبەندی کریچنەو هۆمەر ئەوغانو ماوەی ساڵێك مامەوەو ماوەیەکیش لەناوچەی ماوەتو سورداشو شلێرو ناوخوانو کەلکە سماقو شەدەلەو سەرگەلوو کە ناوچەی گرنگی ئەم بەرەیەن ، دوای گەڕانێکی تەواو بە خاوەری ناوەندو ئەمریکاو زۆربەی ئەورووپاو وە بەپێ هەموو کوردستان12ـ13 ساڵ دەربەدەریو 2 ساڵ بەندیو 6 ساڵ دەست بەسەری لەباشووری عێراق ، ئەوە هانی دام بۆ کۆکردنەوەی ئەم زانیارییانەو بوونم لە کۆمەڵی برایەتی کە شیخ مەحمودی نەمر ، سەرۆکی بوو ، بەشداریم لەو بزووتنەوەیەداو ناسیاوی لەتەك حەمە ئاغای خویلەی کاکەیی ، وای کرد بایەخی پتر پێبدەم ، هەرچەندە نەبوونی کاتو یارمەتیو ڕێنەدان ، هۆی کاڵیو کرچی ، ئەم جۆرە بەرهەمانەیە .

دوای بلاوکردنەوەی نووسینەکانم لە 69ـ971دا ، مامۆستا مەحمود زامدار دەستنیشانی کردوە وەك سەرچاوەیەکی بێناز ، چاو پێکەوتنم لەتەك بەڕێز پارێزەر کاك مستەفا عەسکەری . هەرچەندە کۆکراوەی کەشم هەبوو، نەك هەر لەسەر ئەم بەرەیە بەڵکو لەسەر بەرەکانی تریش وەکوو کاکەییو ریبازە ئایینییەکانی نەخشیو قادری ، هەرچەندە ئەم کورتە لێکۆڵینەوانە نامان گەیەنێتە مەبەستو ئاکام ، بەڵام کەلێنێك پڕ ئەکەنەوە ، کاك شیخ حەسەن عەولانی لەگۆڤاری ڕەنجی کریکاراندا ژمارە / 6 ساڵی 1980 لەبەرەی هەقە دواوە ، بێ ئەوەی پەنجە ڕاکێشێ بۆ نووسینەکانم لەم ئاکارەدا ، وا بۆ جارێکی کەش لەرەوتو رەوی کاروانی ژیانماندا لەگۆڤاری کارواندا ، تەنینەوەو پەرە پێداتێك دێتەوە گۆڕێ .

هەقە بزوتنەوەیەکی ئایینی ـ کۆمەلایەتییە لە ناوچەکا سورداشو میرزا ڕۆستەمو ڕانیەو پژدەرو ئاغجەلەرو ئەسکەر شواندا پەیدابوو ، دامەزرێنەری حاجی شێخ عەبدولکەر کوڕی حاجی شێخ مستەفا کوڕی حاجی شێخ ڕەزای ئەسکا بووە ، لە کەرکووك کۆچی دوایی کردووە ، لەخانەقا نێژراو بەتەك شیخ قادرە سوورەوە.حاجی شێخ مستەفا لەجەنگ جیهانی یەکەمدا بەشداری بەرگریو بەرەنگاری ئینگلیز کردوە لە باشووری عیراقدا ، لە 1333 ك ـ 1915 ز کۆچ دوایی کردووە ، لە گۆڕستانی شێخ مارفی کەرخی نێژراوە لە دواییدا گوێزراوەتەوە بۆ گۆڕستانی شێخ جونێد شێخ مەلا ئەحمەدی گەڵنیری لە 1919دا کۆچی کردووە ئەدمونس ، لە کوردو تورکو عەرەب ـ لاپەڕە 188 ، حاج شێخ عارف بە دامەزرێنەری هەقە دائەنێت ، بەلام حاج شێخ عەبدولکەریم لە 1920 ی ز بەردی بناغەی ڕێباز هەقەی داناوە ، تەنانەت ویستوویەتی فریوی بدات . حاج شێخ عەبدولکەریم لە ساڵی 1288 ی ك هاتۆتە جیهانە دووجار چووە بۆ حەج لە 1340 ـ 1349ی ك دا . زان تێگەیشتوو بووە زمانی عەرەبیو تورکیو فارسی زانیوە سەرەڕای زانیاری ئایینی ، لە شەدەڵە لە بناری ئەو دیو پیرمەگرون لە 1361 کۆچی ، کۆچی دوایی کردووە .

وەکو لە نووسینەکانی پێشووەمدا ڕوونم کردۆتەوە ک ئەم بزوتنەوەیە لە ڕێبازی نەخشی وەرگیراوە بە گۆڕ کارییەکی چاکو سەردەم ، بەڕێز مەولانا خالید لە زۆربە ناوچەکانی کوردستاندا بلاوی کردۆتەوە ـ نووسینی مامۆستا زانا مەلا عەبدولکەریمی مودەڕیس ـ یادی مەردان .

وشەی هەقە ـ ڕاستییە ـ لە کاتی یادوەریدا ل جۆشو جنبوشیو ئەندیشەی بیردا لەدەنگی ناکاوا ل تەقەیەکدا ڕائەپەڕنو هاوار ئەکەن هەقە واتە خوداوەند هەق ڕاستییە ، ئەمە ئەندامانی ئەم ڕێبازگەیە لەکاتی بیر کردنەوە قوولو بێ هۆشیدا ، پێی هەڵدەستن .

ئەم بزوتنەوەیە گەشەو پەرەی سەندو لە ساڵی 1934 بەدەست بەسەری شیخ عەبدولکەریم برا بۆ کەرکووك ژمارەیەکی لە ناسراوانی هەقە لە حەویجە دەست بەسەرکرا لەوانە حاجی شێخ عارفو مامە ڕەزای برای حاجی شێ عەبدولکەریمو ، ژمارەیەکی زۆر لە لایەنگران بەرەو کەرکوو بەرێ کەوتن جلو بەرگی خۆیان سووتاندو گونیەیان لەبەرکرد لەژێر تینو تەوژمی جەماوەری لایەنگراندا میری ناچار بو شێخ بگێڕێتەوە بۆ شەدەڵە ، ئەو ساڵە بە ساڵی گونیە نا ئەبرێت .

ماوەیەك خامۆشیو کپی بەسەر ڕێبازەکەدا هات ، شێ

هەقە

■ کەریم زەند ■

ەبدول‌کەریم کۆچی دوایی کرد راسپێری کردبوو کە رێبازگە حەرێت ، بەڵام زۆربەی سۆفی‌و پەیوەندەکان‌و لایەنگران مامە ەزایان هەڵبژارد بە سەرکردە ، شێخ عەبدول‌کەریم لە جەنگی ۆمەڵدا هاوبەشی‌و پاڵ پشتی لە شکری شێخ مەحمودی ەری کردوە ، شاخی گەورە دێی پاراستوە ، لە سزای ەمدا ئینگلیزەکان شمدەلەیان بومباران کرد ، گوندەکەیان ێ بەجێ هێشتن‌و روویان‌کردە ئەشکەوتی بۆلەترێ لەچیای عان .

دوای کۆچی شێخ عەبدول‌کەریم حەمە سووری جیا ووەوە ، ئەمانە بەرەیەکی تیژڕەون لەم رێبازگەیە ، گوندی کلوقوت ناوچەیانە وەکو لێی دواوم ، بەڵام زۆربە لایەنگری مە رەزایان کرد .

مامە رەزا لە 1905دا هاتۆتە جیهانەوە ، پیاوێکی ێگەیشتوو روو خۆش ، کەم دوو ، زمانی عەرەبی‌و فارسی ێبوە ، شارەزایی لەوێژەو مێژوودا بووە ، هاو چەرخ‌و ێنی کەوتووخوالێ بووە. دوور خراوەتەوە بۆ پارێزگای عارەو میسان لەسەر دۆستایەتی لەتەك رێکخراوە ێشتمانی‌یەکانی ئەو سەردەمەدا ، ژمارەیەکی لەلایەنگران رنووەوە بۆ بەرشداری بزوتنەوەی مەهاباد بە سەرۆکایەتی شێخ حەمە ئەمینی مەلحە کە خزمی سەید ئەحمەدی خەقایە .

مامە رەزا تەقەلایەکی زۆری داوە کە ئەم کۆمەڵە لە ێبازگەی ئاینی‌یەوە بەرەو بزوتنەوەی نیشتمانی بەرێت لە ێرساگەری‌یەوە بەرەو ئاسۆی کۆمەلایەتی‌و نیشتمانی مەبەستی چەسپاندنی بەشداری‌و هاوبەشی‌و سەربەستی ێنە چەوساوەکان‌و سەربەستی ئافرەت‌و بەهێزکردنی گیانی ایەتی‌و یەکێتی‌و نەمان‌و بنەبڕی جیاوازی‌و پەیڕەوی ێوازی دیموکراسی‌و گەلەکاری‌و هەرەوەزی‌و پرس‌وڕای وبرایەتی‌و بایەخ‌و بەهایە رەوشت‌و خووی پەسەند‌و رێك‌و ەرنەچوون لەریزی برایەتی‌و دوور کەوتنەوە لە سامان‌و چاو جنۆکی‌و فڕوفێڵ‌و رێزی سەوداو مامەڵەی راست‌و رەفتار ێ کردنی ، تەوقە لەتەك یەکتر کردن‌و دەست‌و قۆچ کردن ەگەڵ وشەی یا کەریم‌و یا رەزا . هەروەها رێك خستنی ێو باری کۆمەلایەتی‌و دامەزراندنی خانەقاو تەکیە لە هەموو گوندێکداو گەڕان بەدوای راستی‌دا ، هەردوو کەس لە یەنگران ئەگەڕان بە دیهاتەکان‌داو ئاموژگاری هەقەیان کو ئەکردەوە ناو ئەبران بەبرای گەڕۆك ، ئەوانەی کە لە دیهاتەکاندا نیشتەجێ بوون بەبرای دڵسۆز ناو ئەبران .

زۆربەی لایەنگران چینی جوتیار‌و رەنج کێش‌و زەحمەت کێش بوون هەرچەندە تێ‌گەیشتوویان هەبوو ، بەڵام خوێندەواریان کەم بوو ، میری دژایەتی ئەکردن ، بڕوایان بەیەکسانی هەبوو لە نێوانی ئافرەت‌و پیاودا لە نێوانی هەژارو دارادا ، هەموو کەسانی ناو کۆمەڵیان وەکوو یەك دائەنا ، ئەبێ دژی چەوسانەوەو خراپەو بەدکاری بن .

سەرۆکەکانی ئەم رێبازگەیە نوێژ کەرو ئایین پەروەرو پێشەوای ئاینی بوون ، لەلایەکی ترەوە هەموو هەقە باوەڕیان بەخوداو پێغەمبەر‌و (د) قورئانی پیرۆز بووە ، خۆیان بەخودا ناسی راستەقینە زانیوە ، مامە رەزا لە سەر نیشتمان پەروەری دووبارە لە 1944دا دوور خراوەتەوە لایەنگرانی هەموو سامان‌و دارایی خۆیانیان فرۆشت‌و شوێنی کەوتن‌و چوونە ئاغجەلەرو گۆك‌تەپەو بەرەو شوان‌و کەرکوك لە گوندی حاجی بەی‌خان کاکە رەزای کاکە ئەلی ئەسکەرو دوانزە کەس لە سەرکردەکانی هەقە بەندکران ، جەماوەری هەقە بەرەو ئاوایی یارەولی نزیکی کەرکوك رۆیشتن ، میری ویستی تەفرەیان بدات ، ماوەیەك لەوێ مانەوە ، ئازوقەو خواردەمەنی‌یان کزبوو ، منداڵیان تووشی نەخۆشی بوون‌و مردن ، رەو دەستی پێ‌کردەوە، میری تەقەلای‌دا بیان ترسێنی بەڵام بێ سوود بوو ، میری ناچار بوو کەوتە گفتوگۆ لە تەکیاندا چەند رۆژێکی خایاند ، لە ئەنجامدا گێڕاندنیانەوە بۆ ناوچەی شوان‌و چاوەڕێ بکەن بۆ ماوەی سێ رۆژ ، لەم ماوەیەدا میری مامە رەزا بگێڕێتەوە بۆ کەلکە سماق بە مەرجێك کۆمەڵەکە بگەڕێتەوە بۆ ناوچەکانی خۆیان‌و لە ناوچەی مەرگە یا لە شار خانووبەرەیان بۆ بکات‌و خوێندنگەو بیمارستانیان بۆ دروست بکات ، بەندەکان بەر بدات‌و زیانیان بژێرێت ، هەندێکیان بەمە قایل بوون‌و هەندێکیان قایل نەبوون ، دووبەرەکی‌یان تێ‌خستن ، میری پەشیمان بووەوە ، بەڵام مامە رەزای نارد بۆ بیارەو هەڵەبجە کۆمەڵەکەش بەرووتی‌و برسێتی گەڕانەوە بۆ دێهاتەکانی ناوچەکانی جارانیان پاش ئەمە خامۆشی بەسەر داهات ، دوای چەند ساڵێك سەر لەنوێ هەڵی‌دایەوە بەرێك خستنی رێزی خۆیان ، مامە رەزا گەڕایەوە بۆ ئاوایی کەلکە سماق لە 30–6–1953 لە کاتی نوێژی بەیانی‌دا لەسەر بەرماڵ تووشی نەخۆشی گیری بوو لە 25–2–1964دا کۆچی دوایی کرد رەوانی پاکی بەخاك سپارد .

ئێستا بەڕێز کاکە حەمەی کوڕی شوێنەواریەتی لە گوندی کەلکە سماق لەو بەری دووکانەوە .

ئەمە تەواوکەری لێکۆڵینەوەکانی ترم نی‌یە بەڵکو رۆشنایی خستنەسەرە نیاز وایە لە چاپ کردنەوەی نووسراوی ئایین‌و باوەڕ لە کوردستاندا فراوانی تری بە دوادا بێت نەك هەر دەربارەی هەقە ، بەلکو دەربارەی باسە کۆمەلایەتی‌یەکانی تریش ، هەڵهاتنی ئەستێرەی کاروانم بە هەڵزانی‌و دەرفەتێکی بۆ رەخسانم لەم بوارەدا .